

بررسی کارکردی کاخ چهلستون (کلاه فرنگی) قزوین

مناجباری * - سمیه فتحی **

چکیده

دغدغه طراحی فضا یکی از مسائل مهمی است که انسان از ابتدای موجودیت خود به آن پرداخته است. ولی امروزه با رشد سریع جوامع این فرایند طراحی فضا دچار اغتشاش گردیده است. روند طراحی فضا و مکان باید بر مبنای هویت گذشته آن، برآورده نمودن نیاز امروز و آفرینش فضا برای آینده صورت پذیرد تا بنا عنصری قابل درک برای استفاده‌کنندگان باشد و از سوی دیگر ماندگاری در ساختار کلان شهر را ایجاد نماید، این مقاله سعی دارد با جستجو در ارزش‌های بنا پتانسیل‌های آن را کشف نماید تا بدین طریق پویایی و تداوم فعالیت را در آن احیاء کند.

واژگان کلیدی:

کارکرد، کاخ چهل ستون، احیاء.

* کارشناس ارشد طراحی شهری دانشگاه علم و صنعت ایران - مدرس و عضو باشگاه پژوهشگران جوان دانشگاه آزاد اسلامی واحد قزوین
Email: monajabbari@yahoo.com

** کارشناس ارشد طراحی شهری دانشگاه علم و صنعت ایران - مدرس دانشگاه آزاد اسلامی واحد ملایر
Email: Bazgasht_1360@yahoo.com

مقدمه

شهرهای کهن در بستر زمان توانسته‌اند به عنوان مجتمع‌های زیستی پاسخگو به نیازهای مادی، معنوی، فرهنگی و روانی انسان‌ها باشند. عوامل موثر بر نحوه شکل‌گیری و عناصر تشکیل‌دهنده آنها از یک سو و شکل کالبدی مجموعه‌ها از سوی دیگر، به قاعده منظم باعث پیدایش مجتمع‌ها جافتاده و متکامل گردیده‌اند. انسان و محیط (طبیعی و مصنوع) با یکدیگر چنان تلفیق شده‌اند که گویی هر یک برای دیگری ساخته شده‌اند.

کاخ چهلستون یکی از چندین کاخ در دوره صفوی می‌باشد در گذشته با عملکرد برون‌گرا با بافت پیرامون خود ارتباط داشته ولی در حال حاضر تبدیل به نمادی از آن دوره شده و افراد کمی را به سمت خود جذب می‌کند. این امر بدلیل هماهنگ نبودن بافت پیرامون با کارکرد فعلی آن می‌باشد. برای این امر با بررسی متون گذشته جایگاه آن را در ساختار شهر قدیم ترسیم نمود و با شناخت معضلات آن در حال، آینده خوانا و پویا برای کاخ چهلستون و بافت پیرامون آن تبیین نمود تا بدین وسیله بتواند نقش عملکردی که برای آن تعریف شده تقویت کرد.

۱- مطالعات تاریخی

۱-۱- جایگاه کاخ چهلستون در فضای شهری گذشته بر اساس سفرنامه‌ها

الف) یادداشت‌های همراهان سیلوافیکوار و سفیر اسپانیا مامور دربار شاه عباس بزرگ: اشیایی که برای شاه آورده بودند توسط ششصد نفر روی دست از کوچه‌ها عبور دادند و در میدان بزرگ قزوین در باغی که شاه بار می‌داد ایستادند. از میدان تا در باغ درباریان و بزرگان صف کشیده بودند سفیر نیم ساعت در آنجا معطل شد. باری آقای به آگار سیاسیلوآنیکوآوا، با چندین نفر از بزرگان ایران و همراهان خود تا در باغ رفتند سفیر را پذیرفتند، شدند و از خیابان عریض که اطرافش چنار و سرو بود او را راهنمایی کردند و در وسط این خیابان عریض طرف راست وارد خیابان باریکتری شدند که در آخر آن یک استخر بسیار بزرگ قشنگی نمودار شد که وسط اطاقی ساخته شده و چهار طرف آن ایوان بود. راه وصول باین اطاق یک پل سر پوشیده بود به عرض یک متر و نیم که روی چهار پایه چوبی که در آب فرو کرده بودند نصب شده و اطرافش زر کشیده بودند مهماندار و خواجه‌باشی در بیست متری استخر سفیر و همراهانش را متوقف ساختند. سفیر هم به طرف اطاق رفت در انتهای پل از دو سه پله بالا رفته وارد اطاق گردید. چیز عجیبی که در آن شب ضمن این پذیرایی شاهانه دیده می‌شد این بود که در میان اینهمه مرد فقط یک قدری زن بود. این خانم یکنفری دورتر از استخر در جلوی عمارتی که کوشک کوچکی است روی فرش نشسته بود (گلریز، ۱۳۶۸: ۲۰۵).

ب) سفر نامه شاردن:

وی می‌نویسد که ابعاد میدان ۷۰۰ پا طول و ۲۵۰ پا عرض که تقریباً ۲۳۰*۸۳ متر می‌باشد که از زیباترین مکان‌های شهر قزوین دانسته و می‌گوید ساختمان آن مانند میدان شاه اصفهان است در اطراف این میدان مجموعه کاخ‌های صفوی قرار گرفته‌اند (گلریز، ۱۳۶۸: ۲۴۰).

ج) سفر نامه پی اترودل واله ایتالیائی:

برای آمدن شاه به قزوین شب‌ها میدان بزرگ شهر را چراغانی می‌کردند. میدان مزبور اندکی از قصر سلطنتی دور و نزدیک محله بازار است در حقیقت از میدان بزرگ اصفهان کوچکتر ولی از حیث زیبایی کمتر از آن نیست مثل میدان اصفهان تقریباً طولش سه برابر بیشتر از عرضش می‌باشد و به نظر من با این طول و عرض برای چوگان بازی ساخته شده زیرا در دو طرف به فاصله معین ستون‌های سنگی نصب گردیده است. خانه‌های اطراف میدان سبک قدیم بنا شد و چندان دلپذیر نیست ولی در دو طرف میدان در وسط دو قصر سلطنتی خیلی زیبا با ایوانهای قشنگ ساخته شده یکی با پنجره‌های زنبوری مخصوص حرم و دیگری برای تماشا و ملاقات‌های شاه است و در عقب هر یک از این عمارت‌ها باغات بزرگ احداث شده است.

عیب میدان قزوین این است که دیوارهای اطرافش خیلی کوتاه است و نمی‌توان در سایه آنها در آفتاب سوزان پناه برد. از این جهت فقط عصرها مردم برای گردش به میدان می‌آیند و تا مدت زیادی از شب مشغول تفریح و گردش می‌باشند (گلریز، ۱۳۶۸: ۲۰۱).

این اسناد اشاره به جایگاه ارگ سلطنتی در ساختار شهر قزوین دارد و میدان را به عنوان مفصل ارتباطی بین سه عنصر اصلی شهر که عبارتند از مسجد جامع، مجموعه بازار و مجموعه ارگ سلطنتی معرفی می‌کند.

تصویر ۱: کروکی از جایگاه ارگ در ساختار شهر

۲-۱- توصیف باغ و کاخ های صفوی بر اساس اشعار عبدی بیگ شیرازی و کتاب مینودر

شاه تهماسب از شاعری به نام خواجه زین‌العابدین علی نویدی معروف به عبدی بیگ شیرازی خواست که مجموعه باغ‌های قزوین را به زبان منظوم وصف کند. وی در چند منظومه از جمله روضه الصفات و دوحه الازهار نسبت به توصیف برخی از باغ‌ها و فضاهای درون و مجاور آنها اقدام کرده است. شاعر آن دوران نیز به وصف کامل این مجموعه می‌پردازد: شاه جعفری در کنار قزوین شهری تشریفاتی بنا نمود. این شهر را جعفر آباد نام نهادند که به دارالسلطنه مشهور شده است.

فلک مانند شروانی سرایی در آن دلکش فضا عالی بنایی

همایون خانه ای وندر میانش مربع حوضی از کوثر نشانش

و در آن بنایی زیبا ساختند با حوضی مربع شکل که بر فراز حوض گلجافی وجود دارد. این بنا ستون‌های بلند و دوازده پنجره و دوازده برج داشته و سقف آن نیز پر نقش و تصویر بوده است.

به جای کاه برزبینه دیوار زر حل کرده هر سو رفته در کار

بکنگرهای دیوارش ملائک

جو حوران تکیه کرده بر ارایک عبدی بیک شیرازی، مجله هنر ج ۱۱ ص ۲۰۷

وصف خانه شروانی:

این خانه که از زیبایی به نگارستان چین می‌رسد روی سکویی به همراه یک حوض قرار دارد. حوضش آفتابه‌ای زرین دارد که از درونش آب می‌جوشد و دو طرفش لوله‌هایی که از درونشان آب می‌آید وجود دارد. لوح مدوری که با چند تار فلزی استوار شده بلایش قرار دارد که آب از کنارش جاری می‌شود (مجله هنر ج ۱۱ ص ۲۱۱). در این خانه دو ایوان در بالا و پائین وجود دارد. باغ‌هایی که در این سمت واقعند: باغ سید بیک، باغ شاه نعمت الله، باغ قاضی ضیاء دین و ... هستند (مجله هنر ج ۱۱ ص ۲۱۳).

در این مجموعه مجالس بزم بسیار بر پا می‌شد و شکارگاه و میدان چوگان نیز داشتند.

دیوانخانه :

احتمالاً عمارت دیوانخانه همان کاخ همایونی بوده است. در واقع عمارت اصلی مجموعه کاخی حکومتی - سکونتگاهی بوده است که از یک سو به باغ متصل بوده (احتمالاً منظور باغهای سمت شرقی کاخ بوده است) و از یک سو دیگر به گلستان حرمسرا مشرف بوده است (سمت شمال کاخ).

ز دیوانخانه چون بیرون نهی پای زگلزار حرم گردی دلارای

به ایوانهای شرقی و شمالی (مجله هنر ج ۱۱ ص ۲۲۱)

ره افتد اولت از بخت عالی

باغ حرم:

حرمسرای مجموعه از چندین عمارت تشکیل شده بود که در میان باغی بزرگ قرار داشتند. درون باغ نیز حوض‌های مربع شکلی وجود داشتند (با فواره های زیبا و سیمین) این باغ بسیار زیبا، با درختان چنار و سفیدار و بید مزین شده بود و گل‌های زیبای بنفشه، نرگس، ... در آن بچشم می‌خورد.

حرم را اندرون خلدبرین جای زد دیگر سوی باغ عالم آرا

که آمد کنگرش با عرش همراز عمارات حرم در وی سرافراز

...

نبوده مثلشان در ربع مسکون مربع حوضها از وصف بیرون

...

که از گلهاش رضوان دسته دسته بدین زبندگی باغی خجسته

که در جنت نباشد همچنان جای درو عالی عمارت دلارای

که گشته بر مه و خور سایه انداز ز هر سوی وی ایوانی سرافراز

صفت قصر جهان نما

این عمارت را بر سردر جانب میدان اسب ساخته‌اند که بر اساس اشعار عبدی بیگ احتمالاً پادشاه بر بام این قصر می‌رفت و از آنجا به میدان مسلط بود. در پائین این قصر رواق وجود داشته که این مساله در سفرنامه پی اترودل واله نیز آمده است.

بسیر بام قصرم کردایما در این اثنا شه خورشید سیما

چو خورشید بر این بر اوج گردون برآمد شه بر آن قصر همایون

ملایک در رواقش جسته آرام نخستین پایه او بر نهم بام

که مشرق تا بمغرب هست ملحوظ زبامش روح قدسی گشته محظوظ

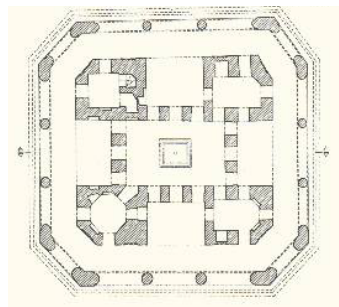
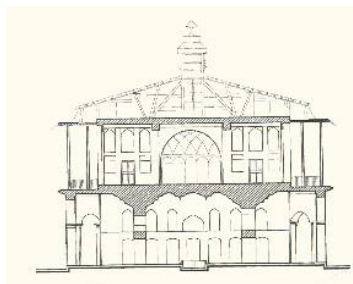
به گردش آیت الکرسی حصارست چو سقف عرش بامش استوار است (مجله هنر ج ۱۱ ص ۲۲۵)

از بناهای صفویه «باغ سعادت» را نام می‌برند که بی‌اندازه تمیز و زیبا و دلگشا بوده و شادروان شاه طهماسب صفوی در آبادی آن زحمت فراوانی کشیده بود و با آنکه شاه عباس پایتخت را از قزوین به اصفهان تغییر داد از باغ مزبور بخوبی نگهداری می‌شد و سلاطین صفوی کم و بیش به آنجا می‌آمدند و چندی توقف می‌کردند.

محل باغ سعادت آباد قطعاً روشن نیست از نام میدان سعادت (میدان مال فروشهای کنونی) و سرای سعادت (سرای سعدالسلطنه یا سعدیه کنونی) می‌توان حدس زد که کاخ مزبور در این اراضی قرار داشته است - مسلماً در باغ سعادت آباد کاخ‌های متعددی از دیوانخانه و میهمانخانه و حرمخانه و خزانه و غیره با بسیاری از عمارات ضروری وجود داشته که به وسیله هفت در به یکدیگر مربوط بوده‌اند یا به خارج راه داشته‌اند و در حال حاضر از آن بناها جز سر در عمارت عالی قاپو و عمارت چهل ستون آثار دیگری به جا نمانده و چهل ستون هم قطعاً در زمان شاه طهماسب و سایر شاهان صفوی به این صورت نبوده و بسی عالی‌تر بوده است. بنای کنونی را سعدالسلطنه ظاهراً با تصرفاتی باین وضع در آورده و تعمیرات اساسی نموده است (گلریز، ۱۳۶۸: ۶۴۶).

۳-۱- کاخ چهل ستون

در سال ۹۵۵ هجری که شاه طهماسب از دفاع تبریز در مقابل ترکان عثمانی نا امید شد پایتخت مملکت را به قزوین انتقال داد. شاه طهماسب به استناد متون تاریخی شاهی هنرمند و هنر پرور بود. خطی خوش داشت و نقاشی را نزد سلطان محمد آموخته بود و دربارش مجمعی بود برای اجتماع هنر مندان. در دوره شاه طهماسب بناهای قابل توجهی در قزوین بنا گردید که متأسفانه اکثر آنها از بین رفته و تنها بنائی که باقیمانده کاخ چهلستون و سر در عالی قاپو است. شاردن می‌نویسد: زیباترین نقاط قزوین میدان شاه است که میدان اسب دوانی است و درازای آن بالغ بر ۷۰۰ پا و پهنایش به ۲۵۰ پا می‌رسد. کاخ همایونی هفت ورودی دارد و در اصل عالی قاپو خوانده می‌شود و لوحه ای با حروف طلائی بدین مضمون بر بالای در نصب کرده‌اند. بعنایت کلمه لا الله الا الله که عقیده و ایمان ماست، این باب همایون همیشه مظفر و مفتوح باده باغ‌های کاخ شطرنجی شکل است و شاه طهماسب کاخ را طبق طرحی که یک معمار ترک داده بود بسیار کوچک ساخته ولی شاه عباس کبیر بنای آنرا تغییر داده و فوق العاده عظمت بخشیده این کاخ هشت گوش بر سکویی به ارتفاع ۳۰ سانتی متر استوار گردیده است.

تصویر ۲: پلان و مقطعی از کاخ چهلستون ماخذ: سازمان میراث فرهنگی

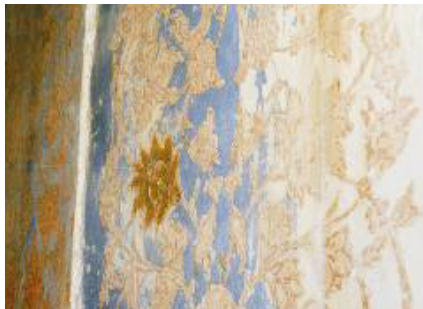
تصویر شماره ۳: وضع موجود کاخ چهلستون

طرف ایوان دارای ستون‌های استوانه‌ای آجری است با قوس‌های نیم‌دایره که در دوره قاجاریه با آن اضافه گردیده و لچکی‌های آن نیز با کاشی‌های دوره قاجاریه مزین شده است بنا متشکل از سالن بزرگ مرکزی و چهار ایوان است چهار اطاق گوشوار در چهار کنج شمالی غربی - شمال شرقی - جنوب شرقی - جنوب غربی قرار گرفته که هر کدام دارای ابعاد و فرم متفاوت است. سقف سالن از مقرنس‌های ساده پوشیده شده و از بقایای رنگها چنین بنظر می‌رسد که دارای نقوشی بوده است تقریباً تمام نمای

بنا از نقاشی پوشیده شده و گاه در بعضی قسمت‌ها چند لایه نقاشی وجود دارد که لایه اول صفوی و لایه دوم ادامه مکتب صفوی و لایه سوم قاجاری می‌باشد. از چهار جبهه به ایوانها و از دو گوشه جنوبی به دو اتاق گوشوار جنوب شرقی و جنوب غربی را پیدا می‌کرده و راه ارتباط به دو گوشوار شمال شرقی و شمال غربی از طریق ایوان‌های شرقی و غربی بوده است. دهانه دارای قوس جناغی می‌باشد که دارای نقاشی‌های زیبایی است سپس در دوره قاجار با قوس دایره‌ای با دهانه بزرگتر پوشیده شده است و قوس‌ها دوره‌های مختلفی را که بر این بنا گذشته نشان می‌دهد. طبقه دوم نیز عبارت از یک تالار و چهار گوشوار در چهار جبهه آن است که یکی از گوشوارها برای راه پله استفاده شده است تالار دارای چهار شاه نشین است و با احتمال زیاد در تعمیرات بعدی ابعاد آن تغییر یافته است. مطالعاتی برای تهیه پلان صحیح بنا انجام گرفته که به مرور کامل خواهد شد.

نقاشی‌های کاخ چهلستون

در طبقه زیرین بنا با نمونه‌هایی از کار مینیاتور مواجه می‌شویم که به حقیقت یکی از زیباترین کارهای نقاشی این دوره است. هنرمندان این دوره در ترسیم مناظر عاشقانه بسیار چیره دست بوده‌اند. در تابلوی جبهه شمالی ساختمان مجلس بزمی وجود دارد. منظره باغ با درختان پرگل و جویبار در حال گردش همه از یک حالت شادی بخش برخوردارند. تابلو که

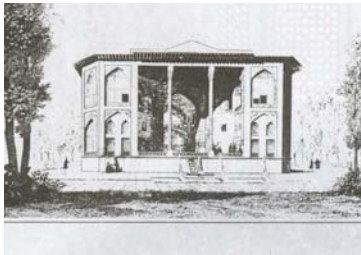
تصویر شماره ۴: نقاشی دوره اول صفوی از کاخ چهلستون

در ایوان شرقی بدست آمده، از نظر درخشندگی و تموج در رنگ یکی از بهترین آثار این کاخ است عدم پرسپکتیو استفاده از رنگ‌های طلایی، آبی، مغز پسته ای با فرم متنوع لباس‌ها و ترسیم حالت‌های مختلف بدن که با نرمش خاصی طراحی شده‌اند این آثار کار هنرمندی است که در مکتب صفوی و زیر دست استادانی چون سلطان محمد و میرک و می‌رسید علی تربیت شده است. نقوش تزئینی و گردش‌های اسلیمی و خطائی که به صورت لایه چینی و با استفاده از ترکیب لاجورد و طلا بوجود آمده تکمیل کننده نقاشی بناست.

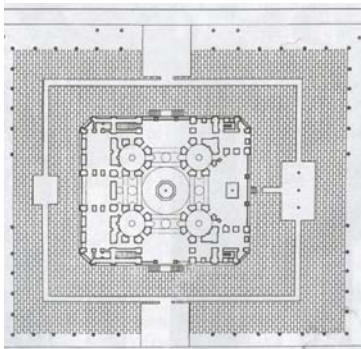
از نقش‌های جالب دیگر نقش پرندگان است اصولاً نقش گل و مرغ در حدود قرن دهم هجری در ایران معمول شد و قبل از آن جز در دو یا سه نوع که در گوشه‌ای از تابلو نقش می‌شده به پرندگان با این کیفیت توجه ای نشده بود. پرندگانی که نقش شده‌اند عبارتند از: سینه سرخ - گنجشک - مرغابی - قرقاول با سری شبیه به هدهد و پرندگان دم بلندی که بر انحنای هر شاخه نازکی نشسته‌اند و گاه پروانه مکمل نقش گردیده است طرح کلی پرندگان و دقتی که در جزئیات نقش آنان بکار رفته قابل مقایسه با نقوش پرندگانی است که از رضای عباسی - شفیع عباسی و دیگر هنرمندان این دوره باقی مانده است (مجایی، ۱۳۵۰: ۲۵-۲۷).

تأثیر بنای هشت بهشت اصفهان از کاخ چهلستون قزوین

کوشک هشت بهشت در زمان شاه سلیمان در سال ۱۰۸۰ هجری قمری در میان باغی به مساحت ۸۵ جریب ساخته شد. این کاخ همانند کاخ چهلستون قزوین برونگرا و دارای پلانی هشت گوشه است که از داخل اتاقها، نامتقارن هستند ولی در نمای بیرونی متقارن به نظر می‌رسند. این بنا در وسط باغی واقع شده و برونگرا می‌باشد، بر همین اساس کوشک نامیده شد. در طبقه همکف حوض خانه‌ای است که از هر طرف باز است و نیز اتاق‌هایی گرداگرد آن است که هیچ کدام مانند هم نیستند. از ویژگی‌های این بنا بازی با آبنا است بطوریکه روی یکی از درگاه‌ها که اکنون بسته شده است آب از بالا مانند آبشار به پایین می‌ریخته و از آنجا به حوضی میانی در چهار ایوانی می‌رسیده است. (پیرنیا، ۱۳۸۲: ۱۰۴).

تصویر شماره ۵: پلان کوشک و آبناها

ویژگی معماری شیوه اصفهانی

۱- ساده شدن طرح‌ها که در بیشتر ساختمان‌ها فضایی مربع یا مستطیل

شکل است.

۲- در تهرنگ ساختمان‌ها پیش آمدگی و پس رفتگی کمتر شد و گوشه‌های

پخت رایج‌تر شد.

۳- پیمون بندی و بهره‌گیری از اندامها و اندازه‌های یکسان در ساختمان

دنبال شد.

۴- سادگی طرح در نما هم مشخص است. (پیرنیا، ۱۳۸۲: ۹۸)

۲- کاخ چهل ستون

۲-۱- جایگاه کاخ پس از اولین اقدامات شهرسازی مدرن

با استقرار و تثبیت حکومت رضاخان اولین اقدامات شهرسازی در قزوین نیز مانند سایر شهرها در حدود ۱۳۱۰ انجام گردید. در این اقدامات خیابان‌های شرقی- غربی که از دروازه پنبه ریشه و دروازه رشت به مجموعه کاخ‌های صفوی می‌رسیدند به یکدیگر متصل شدند و خیابان امام خمینی- طالقانی کنونی را تشکیل دادند. چهارباغ دولتی با تخریب تلفنخانه و پست خانه به سمت جنوب امتداد و به ایستگاه راه آهن منتهی گردید. در بخش غربی بازار به موازات آن نیز خیابان شمالی- جنوبی مولوی احداث شد. همچنین در قسمت شمال شرقی دیوار شهر که قبلاً تخریب گردیده بود بلوار مدرس کنونی ساخته شد. خیابان خیام از شمال به جنوب تا تقاطع خیابان طالقانی دقیقاً بر خیابان لاله زار سابق منطبق است. به علاوه خیابان فردوسی که در غرب خیابان خیام و به موازات آن کاملاً بر خیابان کوچه باغ قدیمی انطباق یافته است باقیمانده اقدامات این دوران می‌باشند. علاوه بر اصلاحاتی در شبکه عبور و مرور بسیاری از بناهای تاریخی نیز با تغییر عملکرد برای استقرار مراکز خدماتی جدید تخصیص یافتند که از جمله شهربانی در عمارت عالی قاپو، فرمانداری در ساختمان چهل ستون، شهرداری در عمارت بلدیة، سبزه میدان در میدان شاه سابق می‌باشد.

۲-۲- عناصر با ارزش موجود در پیرامون محوطه کاخ چهلستون

سردر عالی قاپو

سردر کنونی عالی قاپو با احتمال قوی از بناهای شاه تهماسب صفوی است ولی کتیبه آن از آثار شاه عباس بزرگ است. این راهرو و مدخل کاخ شاهی دارای در رفیعی است روی به قبله و مشرف به میدان شاه یا خیابان سپه می‌باشد با دو گوشواره در طرفین.

داخل کریاس در دو طرف شرقی و غربی دو اتاق دارد که جایگاه درباریان بوده و نیز راهروی اشکوب بالا و گوشواره شرقی ست که جایگاه کوفتن نقاره‌ها «نقاره خانه» بوده و شبانه روز چهار نوبت صدا در می‌آید، در طرف غرب این سردر در سه اطاق طولانی یک اشکوبه پهلوی هم واقع شده که احتمالاً جایگاه نگهبانان و مستحضان بوده است، یکی از این اتاق‌ها

تصویر شماره ۶: وضع موجود سردر عالی قاپو

را در اوایل مشروطیت تبدیل به قرائت خانه و دیگری را چاپخانه کردند. اکنون تمام آنها متعلق به چاپخانه است. طرف شرقی این سردر چسبیده به گوشواره خاوری که پیش از مشروطیت رخسوی‌خانه بود مدرسه‌ای احداث شد به نام امید شاید این قسمت نیز در گذشته مانند طرف غربی جایگاه قراولان و نگهبانان بوده است. جلوی در عالی قاپی جلو خانی است که در دو طرف آن دو سکوی پهن که طول آنها از شمال به جنوب است با سنگ ساخته شده از اره‌های سردر از کاشی و بقیه با گچ سفید شده است. در کمر سردر و بالای در کتیبه ای دارد به خط ثلث جلی و به قلم علیرضای عباسی نقاش معروف در کاشی معرق که علاوه از

زیبایی خط اثر نفیسی از این گونه هنرهاست. با احتمال نزدیک بیقین این سر در بین سالهای ۹۹۶-۱۰۰۵ ساخته شده است. آخرین تعمیر این سردر ظاهراً در ۱۳۱۵ بوده و پیچکهای سردر را با کاشی بزرگی از کاشی معرق دورو قرار دارد نظیر آنرا نیز در دیوار شمالی کریاس برابر این پنجره کار گذارده اند که یکی از پنجره‌ها به خیابان سپه و آن دیگری به حیاط کنونی شهربانی مشرف می‌باشد. این بنا در جنوب مجموعه کاخ قرار گرفته است.

تصویر شماره ۷: بقعه پیغمبریه

بقعه چهار انبیاء

بقعه چهار انبیاء در قسمت غربی کاخ چهلستون واقع شده است. ساختار آن از یک حیاط مرکزی با تعدادی اتاق در اطراف و بقعه‌ها در قسمت شمالی تشکیل شده است. بقعه چهار انبیاء در گذشته مورد توجه درباریان قرار گرفته و امروزه در مسیر مراسم عزاداری محرم را قرار گرفته است.

گراند هتل

هم زمان با پیشرفت صنعت در اروپا و به وجود آمدن

راه آهن و ارتباطات وسیع و بالا رفتن سطح زندگی مردم ساختمان‌های مجللی تحت گراند هتل ساخته شدند. گراند هتل‌ها برای جذب اشراف طبقه (بررژوا) و خرج کردن پولشان در این مکان‌ها تدارک دیده شده بود. در دوران قاجاریه و با رفتن شاهزادگان و بازرگانان ایرانی به کشورهای اروپایی در شهرهای مختلف ایران گراند هتل ساخته شد از جمله این شهرها

قزوین می‌باشد. گراند هتل قزوین دارای زیرزمین با پوشش طاق و قوس و کاربری فضاهای خدماتی ایفای نقش می‌کرده است. البته از طرف شرق که مشرف به حیاط مجموعه است، به صورت همکف می‌باشد. این بنا در جنوب غربی مجموعه کاخ چهلستون واقع شده است.

طبقه همکف (از خیابان) با ستون‌های آجری که با طاق و قوس‌های زیبا پوشش داده شده است. رستوران و محل صرف چای بوده است. این طبقه با راه پله بسیار زیبای منحنی شکل

تصویر شماره ۸: گراند هتل

به طبقه اول ارتباط دارد که محل اقامت میهمانان بوده است که در بخش میانی فضایی برای پذیرش و نشیمن و در دو طرف راهرو قرار دارد و در دو انتهای راهرو سرویس‌های بهداشتی و حمام قرار دارد. اتاقها همگی دارای تراس هستند پوشش این طبقه خرابی چوبی و شیروانی و سقف کاذب چوبی می‌باشد. در ضلع شرقی عمارت حیاط مستطیل شکل قرار دارد که دارای حوض آب در وسط و چهار باغچه بوده است. در ضلع شرق حیاط سینمایی با پلان بیضی قرار داشته که در اثر آتش سوزی تخریب گردیده و در حال حاضر آثاری از آن وجود ندارد. تنها ورودی و راه روی آن که در ضلع شمالی هتل و حیاط می‌گذرد باقی مانده است.

۲-۳- اقدامات مرمتی کاخ چهلستون

- ۱- اولین اقدام مربوط به دوره قاجار توسط فرماندار وقت باقرخان سعدالسلطنه شروع شد (اطراف ایوان ستونهای آجری با قوس نیم دایره ایجاد گردید).
- ۲- در سال ۱۳۳۶ به نقاشی‌های زیر لایه گچی پی بردند و در سال ۱۳۵۲ لایه برداری کردند در سال ۱۳۵۲ بدون برنامه نقاشی‌ها را پایین آوردند که صدمات جبران ناپذیری وارد شد. مرمت تزئینات در سال ۱۳۶۰ متوقف شد.
- ۳- ۱۳۵۷ کلاف‌کشی دور ایوان کردند و در بین سال‌های ۶۱-۱۳۶۰ به جای ستون‌های چوبی تیر آهن L12 قرار دادند و همچنین برای رفع رطوبت در پایه ستون‌ها کانال‌کشی (گره‌رو) انجام دادند.
- ۴- در سال ۱۳۷۱ مرمت شیروانی به منظور محافظت از نفوذ آب باران و برف به داخل ساختمان
- ۵- در سال‌های اخیر با تغییر کاربری آن به موزه صورت پذیرفته و به تناسب کارکرد، سیستم‌های ایمنی و گرمایش - سرمایش به آن افزوده شده است.

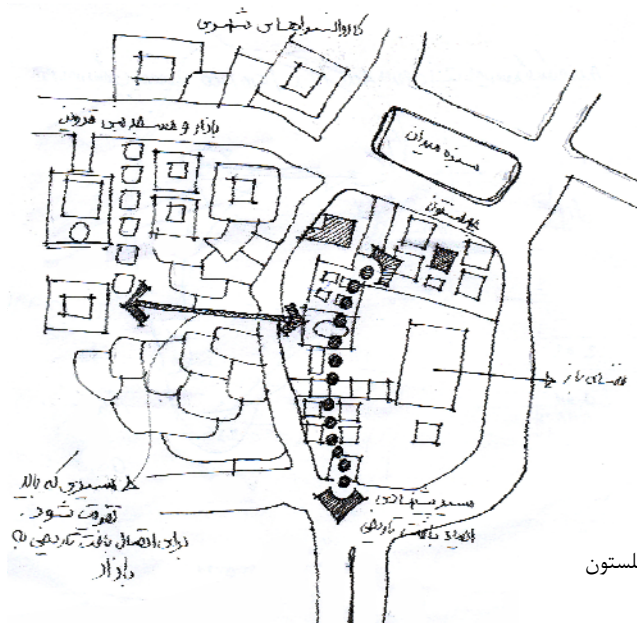
۳- تحلیل کارکردی کاخ چهلستون

در نیمه اول قرن بیستم، گرایش‌های شهرسازی تا حدود زیادی تحت تأثیر سلطه وسایل حمل و نقل ماشینی و تکنولوژی صنعتی قرار گرفت و دسترسی سواره به مراکز شهر به صورت یک اصل در آمد برخی از شهرسازان و متفکران اجتماعی، از همان آغاز شهرسازی مدرن، سلطه اتومبیل و صنعت را بر فضاهای قدیمی شهری مورد انتقاد قرار دادند. بافت‌های تاریخی در طی این تغییرات ارزش و اعتبار خود را از دست دادن و شهرها از نظام یکپارچه خود خارج شدند. نظام سنتی شهرهای ایران و سلسله مراتب آن نشانگر وجود ساختار یکپارچه و دارای وحدت بود. با فروپاشی تدریجی نظام سنتی، نظام فضایی شهرها نیز دگرگون شد. توسعه سریع شهرها و جدا شدن از ساختار سنتی خود انسجام در شهر را از میان برده است. در چنین شرایطی کاخ چهلستون به صورت تک بنایی جدا از بدنه سبزه میدان واقع شده که به ندرت افراد در این مکان حاضر می‌یابند با توجه به عملکردی که برای آن تعریف شده جذابیت چشم‌گیری در آن وجود ندارد و فقط به عنوان یک نشانه در شهر عمل می‌کند.

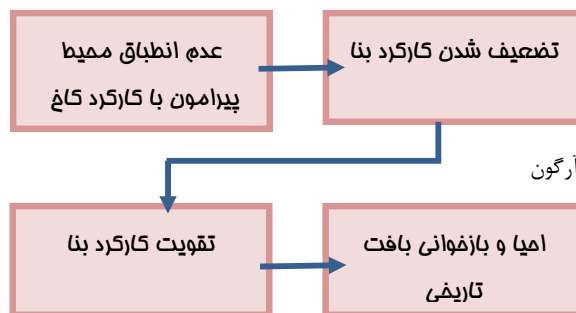
۴- نتیجه گیری

۴-۱- اقدامات پیشنهادی برای احیاء بافت پیرامون و عملکرد کاخ

سبزه میدان قزوین با واقع شدن در شریان اصلی شهر، با داشتن مساحت زیاد برای قرارگیری فعالیت‌های متنوع و نیز سابقه تاریخی این پتانسیل در آن وجود دارد که تبدیل به یک مکان اجتماعی قوی در سطح شهر گردد. به طور خلاصه فضایی مثل سبزه میدان قزوین به ویژه کاخ چهلستون با گذشته‌ای که مبین ارزشمندی آن به عنوان فضای شهری بوده اهمیت موضوع را به این معطوف می‌کند که بتوان این فضا را با ساماندهی قابل استفاده کرد و ارتباط و اتصال سه نقطه اصلی شهر کهن (مسجد جامع، بازار و کاخ سلطنتی) را برقرار کرده و اصالت بافت تاریخی را با یکپارچگی و حفظ وحدت گذشته به آن بازگرداند.

- ۲-۴- روند احیاء بافت
- ۱- شناسایی لایه های تاریخی و قطب های آن
 - ۲- تطبیق لایه تاریخی و جدید
 - ۳- شناسایی پتانسیل بافت
 - ۴- اتصال قطب های تاریخی و یکپارچه کردن آن
 - ۵- خوانا کردن بافت تاریخی
- با پیاده کردن این سناریو به نظر می رسد کاخ چهلستون به عنوان عنصری اصلی در این مجموعه هویت خود را باز می یابد و عملکرد داخلی بنا نقش قوی تری ایفا می کند.
- تصویر شماره ۹: کروکی از اقدامات احیاء مجموعه چهلستون قزوین

تصویر شماره ۱۰: نمودار چشم انداز کاخ چهلستون بر اساس مدل آرگون

فهرست منابع:

- برزگر، محمدرضا، (۱۳۸۲) "شهرسازی و ساخت اصلی شهر" چاپ اول، شیراز، انتشارات شاهد
- توسلی، محمود، (۱۳۶۵) "اصول و روشهای طراحی شهری و فضای مسکونی" تهران، مرکز مطالعات وزارت مسکن و شهرسازی
- مجایی، (۱۳۶۸) "خلاصه مقالات سمینار تداوم حیات در بافت تاریخی شهرهای ایران" تهران، دانشکده معماری و شهرسازی، گروه مرمت و احیاء ابنیه و بافتها، دانشگاه علم و صنعت ایران،
- شیعه، اسماعیل، (۱۳۸۰) "با شهر و منطقه در ایران" چاپ دوم، تهران، انتشارات دانشگاه علم و صنعت ایران
- شیعه، اسماعیل، (۱۳۸۱) "مقدمه ای بر میان برنامه ریزی شهری" چاپ دوازدهم، تهران، انتشارات دانشگاه علم و صنعت ایران
- گلریز، سید محمد علی، (۱۳۶۸)، مینودر (باب الجنت)، جلد دوم، چاپ دوم، تهران، انتشارات طها
- شارمند، مهندسین مشاور، (۱۳۷۰) "طرح تفصیلی قزوین" سازمان مسکن و شهرسازی استان قزوین
- وزین، غلامرضا، (۱۳۷۸) "ساماندهی شهری" چاپ اول، نشر دوم، مشهد
- مجله هنر، (۱۳۶۹) "اشعار عبدی بیک شیرازی" جلد ۱۱، تهران

- Burton, E. & Mitchell, L. (2006) "Inclusive Urban Design, Street For life" London & New York, Architectural Press & ELSEVIER.
- Llwyn-Davies (2000) "Urban Design Compendium 1", London English Partnerships.
- Llwyn-Davies (2007) "Urban Design Compendium 2, Delivering Quality Places", London, English Partnerships
- Urban Design Associates, (2003) "Urban Design Handbook", New York and London, Karen Levine.